

The Coverage Status of Pension Funds and Elderly Supportive Institutions in Iran

Reza Kiani^{1*}

¹ National Population Research Institute, Tehran, Iran

*Corresponding Author: Reza Kiani, Assistant Professor, Iran Population Research Institute, Tehran, Iran. Email: rezakiani@psri.ac.ir

Received: April 13, 2021

Revised: July 3, 2021

Accepted: July 19, 2021

Online Published: August 4, 2021

Abstract

Introduction: The coverage status of pension funds and supportive institutions of the elderly is one of the most important and fundamental issues in social welfare studies. The present study aims to compare and evaluate the status of insurance and support for the health of the elderly at the national and provincial level during the years 2015-2018. The main questions in this research are: how is the share of the coverage of pension funds and supportive institutions for the elderly in the country?, in which provinces the elderly benefit from more coverage?, and in which provinces the pension coverage and support is less for them?

Methods: The present study is a descriptive-analytical research and the method used is based on the secondary analysis method. The data used for insurance and support coverage were obtained from statistical and information sources of pension funds and supportive institutions and the Statistics and Information Office of the Ministry of Labor Cooperation and Social Welfare. Data related to changes in the age structure of the country's population have been obtained from the Statistics Center of Iran. The statistical data extracted after processing and drawing tables and graphs by Microsoft Word & Office Excel software, at the national and provincial level in terms of pension coverage and support for the elderly.

Results: In 2015, the ratio of elderly pensioners covered by pension funds was 36.2% and the ratio of elderly pensioners covered by supportive institutions equaled in 33.7%. In 2016, the ratio of elderly pensioners covered by pension funds was 33% and the ratio of elderly pensioners covered by supportive institutions equaled in 30.2%. In 2017, the ratio of elderly pensioners covered by pension funds was 34.9% and the ratio of elderly pensioners covered by supportive institutions was equaled in 31.1%. In 2018, the ratio of elderly pensioners covered by pension funds was 37 percent and the ratio of elderly pensioners covered by supportive institutions was 27.4 percent. In other words, the trend of insurance and supportive pension coverage for the elderly has decreased from 70% in 2015 to 64.4% in 2018. This situation is lower than the average of this coverage on a global scale (67.9).

Conclusion: The results of the study showed that the supportive coverage of funds, pensions and supportive organizations for the elderly in Iran is not widespread and in accordance with the growth of the elderly population, it has not only had a significant increase, but a decline.

Keywords: Elderly, Pension, Supportive funds, Pension funds, Supportive Institutions

Citation:

Kiani R. The coverage status of pension funds and elderly supportive institutions in Iran. Iran J Health Insur. 2021;4(2): 142-51.

وضعیت پوشش صندوق‌های بازنشستگی و نهادهای حمایتی از سالمندان در ایران

رضا کیانی^{۱*}

^۱ مؤسسه تحقیقات جمعیت کشور، تهران، ایران

* نویسنده مسئول: رضا کیانی، استادیار، مؤسسه تحقیقات جمعیت کشور، تهران، ایران. پست الکترونیک: rezakiani@psri.ac.ir

تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۰/۰۵/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۲۸

تاریخ تصحیح: ۱۴۰۰/۰۴/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۲۴

چکیده

مقدمه: وضعیت پوشش صندوق‌های بازنشستگی و نهادهای حمایتی از سالمندان، از جمله موضوع‌های مهم و اساسی در مطالعات رفاه اجتماعی است. پژوهش حاضر با هدف مقایسه و بررسی وضعیت پوشش مستمری بیمه‌ای و حمایتی از سالمندان در سطح کشوری و استانی طی سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷ انجام شده است. پرسش اصلی در این کاوش، چگونگی سهم پوشش صندوق‌های بازنشستگی و نهادهای حمایتی از سالمندان کشور است و دیگر اینکه سالخوردگان کدام استان‌ها از پوشش بیشتری بهره‌مندند و در کدام استان‌ها پوشش مستمری و حمایتی از آنان کمتر است؟

روش بررسی: پژوهش حاضر یک پژوهش توصیفی-تحلیلی و روش مورد استفاده بر مبنای روش تحلیل ثانویه است. داده‌های مورد استفاده مربوط به پوشش‌های بیمه‌ای و حمایتی از منابع آماری و اطلاعاتی صندوق‌های بازنشستگی و نهادهای حمایتی و دفتر آمار و اطلاعات وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی اخذ شده است. داده‌های مربوط به تغییرات ساختار سنی جمعیت کشور، از مرکز آمار ایران اخذ شده است. اطلاعات آماری استحصال شده پس از پردازش و ترسیم جداول و نمودارها به وسیله نرم‌افزارهای Word و Excel، در سطح کشوری و استانی از نظر وضعیت پوشش مستمری و حمایتی سالمندان در نظر گرفته شده است.

یافته‌ها: در سال ۱۳۹۴ نسبت مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش صندوق‌های بازنشستگی برابر با ۳۶،۲ درصد و نسبت مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش نهادهای حمایتی برابر با ۳۳،۷ درصد بوده است. در سال ۱۳۹۵ نسبت مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش صندوق‌های بازنشستگی برابر با ۳۳ درصد و نسبت مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش نهادهای حمایتی برابر با ۳۰،۲ درصد بوده است. در سال ۱۳۹۶ نسبت مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش صندوق‌های بازنشستگی برابر با ۳۴،۹ درصد و نسبت مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش نهادهای حمایتی برابر با ۳۱،۱ درصد بوده است. در سال ۱۳۹۷ نسبت مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش صندوق‌های بازنشستگی برابر با ۳۷ درصد و نسبت مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش نهادهای حمایتی برابر با ۲۷،۴ درصد بوده است. به عبارت دیگر روند پوشش مستمری بیمه‌ای و حمایتی سالمندان از ۷۰ درصد در سال ۱۳۹۴ به ۶۴،۴ درصد در سال ۱۳۹۷ کاهش داشته است. این وضعیت پایین‌تر از میانگین این پوشش در مقیاس جهانی (۶۷،۹) است.

نتیجه‌گیری: نتایج این پژوهش نشان داد چتر حمایتی صندوق‌ها و سازمان‌های بازنشستگی و حمایتی از سالمندان ایرانی گسترده نیست و متناسب با رشد جمعیت سالخورده، نه تنها افزایش قابل توجهی نداشته، بلکه روندی کاهشی نیز داشته است.

واژگان کلیدی: سالمند، مستمری، مقرری حمایتی، صندوق‌های بازنشستگی، نهادهای حمایتی

مقدمه

به جمعیت کل کشور از ۶،۲ در سال ۱۳۳۵ به ۹،۷ در سال ۱۳۹۷ فزونی داشته و متوسط رشد سالانه جمعیت سالمند نیز سرعتی بیش از متوسط رشد سالانه جمعیت سالمند داشته است. بر طبق پیش‌بینی‌های انجام شده، جمعیت سالمند در کشور در دو دهه آتی به حدود ۲۵ درصد جمعیت کل کشور افزایش می‌یابد [۳]. طبیعی است

کاهش قابل توجه باروری و افزایش امید زندگی، تغییرات عمده‌ای در ساختار سنی جمعیت ایران ایجاد کرده است [۱]. این تغییرات منابع سرمایه‌ای صندوق‌های بازنشستگی و نظام تأمین اجتماعی را نشانه گرفته است [۲]. بر اساس داده‌های جمعیتی نسبت جمعیت سالمند

از خصوصی سازی سازو کار پرداخت مستمری: بازگشت به نظام های بازنشستگی عمومی در کشورهای اروپای شرقی و آمریکای لاتین» به تجربه شکست خورده برخی کشورها، به خصوص در حوزه اروپای شرقی و آمریکای لاتین، در گذار از وضعیت مقرری بگیری به شکل دولتی به مقرری بگیری به شکل خصوصی پرداخته و متذکر شده کشورهای که این راه را تجربه کرده اند یا به سیستم گذشته بازگشته، یا در حال اصلاح و بازگشت به نظام بازنشستگی دولتی هستند [۱۰]. نویسندگان این گزارش با بررسی شواهد موجود در کشورهای مختلف جهان، خصوصی سازی صندوق های بازنشستگی را که با خصوصی سازی در کشور شیلی آغاز شد، به عنوان انتخاب غلط برخی کشورها معرفی کرده که نه تنها کمکی به ارتقای وضعیت معیشت سالمندان نداشته بلکه با سوءاستفاده ها و سوءمدیریت ها در کاهش امنیت درآمدی سالمندان تأثیر منفی نیز گذاشته است.

با نظر داشت اهمیت موضوع میزان پوشش صندوق های بیمه ای و نهادهای حمایتی برای سالمندان، متأسفانه تحقیقات ملی در این خصوص و بررسی ابعاد آن بسیار اندک است و در این مسئله کمبود و کاستی پژوهش احساس می شود. با این اوصاف می توان به مطالعات و تحقیقات معتبری که توسط محققان حوزه علوم اجتماعی به انجام رسیده و در آنها به نحوی به موضوع مذکور پرداخته اند اشاره داشت:

کرمی متین و همکاران در پژوهشی با استفاده از کلیدواژه های جمعیت در سالمندی، هزینه های سالمندی، چالش های سالمندی و راهکارهای آن را در پایگاه های علمی مورد مطالعه قرار داده اند. براساس یافته های آنان، سالمند شدن جمعیت، رشد بیماری های مزمن را در پی دارد و می تواند هزینه های مالی سنگینی را ایجاد کند [۱۱]. پوشش مناسب بیمه ای برای سالمندان، ایجاد مراکز مراقبت و نگهداری از سالمندان، ایجاد امکانات و تجهیزات مناسب سالمندان در بیمارستان و برنامه ریزی برای آموزش تعداد متخصصان این رشته، افزایش سن بازنشستگی و آموزش کارکنان و پرسنل نظام سلامت در مورد مراقبت های سالمندان در کاهش مشکلات سالمندی بسیار مؤثر است. یافته های صفدری و همکاران نشان می دهد در ایران دستگاه های اجرایی و نهادهای مسئول و مرتبط با سالمندان در حد وظایف جاری خود و اعتبارات تخصیص یافته، اقداماتی را در زمینه حمایت از سالمندان انجام می دهند [۱۲]، اما این اقدامات کافی و وافی به نظر نمی رسد؛ زیرا حل مسئله سالمندی به عنوان مسئله ای که هم اکنون آثار آن مشهود است و در آینده شدت بیشتری خواهد یافت، نیازمند مسئولیت پذیری و همکاری تعداد بیشتری از دستگاه های اجرایی و نهادهای عمومی است.

با افزایش سهم جمعیت سالمند در کشور، موضوعات و مسائل مربوط به سالمندی نیز اهمیت بیشتری پیدا می کند. یکی از مهمترین این موضوعات، مسائل مربوط به پوشش مستمری بیمه ای برای سالمندان دارای سوابق اشتغال در ایام جوانی و میانسالی توسط صندوق های بازنشستگی و میزان پوشش برای سالمندان فاقد حمایت بیمه ای، توسط نهادهای رسمی حمایتی در جامعه است [۴، ۵]. در این خصوص، مطالعات گسترده ای در جهان و ایران انجام شده که یا به تمامی و یا در بخش هایی به مسئله پوشش مستمری بیمه ای و حمایتی سالمندان توجه داشته اند [۶]. انجمن بین المللی تأمین اجتماعی در گزارشی تحت عنوان «۱۰ چالش جهانی تأمین اجتماعی» سالخوردگی جمعیت را یکی از این ۱۰ چالش دانسته و انگشت تأکید بر این موضوع گذاشته که روندهای جمعیتی بر نیازها، هزینه ها و منابع درآمدی تأمین اجتماعی کشورها تأثیر داشته و چنانچه در این باره چاره جویی نشود، با افزایش تعداد بازنشستگان و تعهدات سازمانی، تعادل منابع و مصارف این صندوق ناپایدار شده و بحران و آشفتگی اجتماعی را موجب می شود [۷].

گزارش مهم دیگری که توسط سازمان بین المللی کار با عنوان «World Social Protection» منتشر شده، بر نقش حمایت های اجتماعی دولت ها در کاهش فقر و نابرابری جوامع و بهبود توسعه فراگیر از طریق تقویت سرمایه انسانی تأکید شده است [۸]. در فصل پنجم گزارش صندوق جمعیت سازمان ملل متحد تحت عنوان «چشم اندازهای جمعیت در حال سالمند شدن در آسیا و اقیانوسیه» به ارتباط توسعه سلامت سالمندان و رفاه اجتماعی آنان اشاره شده است [۹]. در این گزارش وضعیت پوشش بیمه ای سالمندان از منظر بیمه سلامت شامل پوشش خدمات درمانی و تشخیصی و تأثیر این گونه پوشش ها بر کاهش هزینه های پزشکی برای سالمندان تشریح شده است. به دلیل آستانه مقاومت کمتر سالمندان در برابر بیماری ها و ارتباط افزایش سن افراد با ابتلا به امراض پرمخاطره، لزوم نظام حمایتی از ضروریات نظام تأمین اجتماعی سالمندان است. آنچه در این گزارش بر آن تأکید شده پوشش خدمات سلامت است و اینکه پوشش بیمه سلامت در کاهش هزینه های درمانی برای امراض روحی و جسمی سالمندان تأثیر جدی خواهد گذاشت. نتیجه ای که در این گزارش بیان شده آن است که پرداخت هزینه های درمانی توسط سالمندان، در افزایش فقر آنان تأثیر زیادی دارد و چنانچه پوشش بیمه ای گسترده ای از خدمات سلامت صورت پذیرد در کاهش فقر سالمندان جامعه تأثیر عظیمی خواهد داشت.

سازمان بین المللی کار در گزارش دیگری تحت عنوان «برگشت

نهادهایی مانند سازمان تأمین اجتماعی، سازمان بیمه سلامت، صندوق امور بازنشستگی، سازمان بهزیستی کشور، معاونت رفاه اجتماعی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی و وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی قرار گیرد.

روش بررسی

این پژوهش، مطالعه‌ای علمی از نوع کاربردی با بهره‌مندی از روش تحلیل ثانویه است که می‌کوشد وضعیت پوشش‌های مستمری بیمه‌ای و حمایتی سالمندان در ایران را بیابد. ویژگی ذکر شده در اهداف تحقیق با استفاده از تمام داده‌های مربوط به مستمری‌بگیران موجود در سازمان‌های حمایتی و صندوق‌های بیمه‌ای (طبق منابع آماری سازمان‌های اصلی بازنشستگی و حمایتی شامل صندوق تأمین اجتماعی، صندوق بازنشستگی کشوری و صندوق بیمه اجتماعی کشاورزان، روستاییان و عشایر، کمیته امداد امام خمینی و سازمان بهزیستی کشور)، اطلاعات مربوط به نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵ اخذ شده است. برای حصول به اهداف پژوهش، با جستجو در منابع علمی شامل گزارش‌ها و مقاله‌های علمی منتشر شده، به خصوص گزارش‌های سازمان بین‌المللی کار و اتحادیه بین‌المللی تأمین اجتماعی، موارد مورد نیاز نیز استخراج شده است. داده‌های مربوط به تغییرات ساختار سنی جمعیت کشور از مرکز آمار ایران اخذ شده است. اطلاعات آماری استحصال شده پس از پردازش و ترسیم جداول و نمودارها به وسیله نرم افزار Microsoft Word & Office Excel، در سطح کشوری و در قیاس با سایر کشورها و در سطح استانی براساس رتبه‌بندی هر استان از نظر وضعیت پوشش مستمری و حمایتی سالمندان در نظر گرفته شد.

یافته‌ها

از مجموع ۷,۹۳۳,۰۰۰ نفر سالمند کل کشور در سال ۱۳۹۷، ۵,۱۰۵,۶۷۵ نفر تحت پوشش یکی از سازمان یا صندوق‌های بازنشستگی و حمایتی کشور (سازمان‌ها و صندوق‌های مورد مطالعه) بوده‌اند. جدول شماره ۱ تعداد مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش سازمان‌ها و نهادهای بازنشستگی و حمایتی کشور را طی سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷ نشان می‌دهد.

از نظر تعداد سالمند تحت پوشش طی دوره ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷ فقط کمیته امداد خمینی روند کاهشی داشته و در سایر سازمان‌ها این شاخص افزایش داشته است. بیشترین درصد افزایش تعدادی سالمندان تحت پوشش مربوط به صندوق بیمه اجتماعی کشاورزان، روستاییان و

شیخی و جواهری در مطالعه خود ضمن توجه به پدیده سالمندی و دلایل ایجاد آن در ایران، کوشیده‌اند با شناسایی نیازهای سالمندان، به ارائه راهکارهایی در زمینه خدمات اجتماعی و رفاهی بپردازند [۳]. پژوهش حاضر، ضمن استفاده از دستاوردهای پژوهش‌های ذکر شده، دارای تفاوت اساسی و ماهوی با آنهاست؛ زیرا با تعیین اندازه چتر حمایتی صندوق‌های بازنشستگی، نهادهای رسمی ارائه‌دهنده خدمات رفاهی به جمعیت هدف (به طور خاص سالمندان)، هم در سطح کشور و هم در استان‌ها، میزان پوشش این نهادها مقایسه شدند؛ به گونه‌ای که مشخص شد سالمندان در کدام مناطق، بیشترین و کمترین حد پوشش مستمری بیمه‌ای و حمایتی را از نهادهای مورد مطالعه دریافت داشته‌اند. همچنین نتایج این پژوهش نشان داد وضعیت در کدام استان‌ها از میانگین کشوری بالاتر و در کدام استان‌ها پایین‌تر بوده است. وضعیت پوشش‌های مستمری‌بگیری بیمه‌ای و حمایتی سالمندان در جامعه‌ی امروز ایران از آن جهت برای کارشناسان جمعیت و سلامت واجد اعتبار است که می‌تواند در بهبود وضعیت سالمندی سالم و بهزیستی سالمندان جامعه نقش اساسی ایفا کند. افزایش این پوشش، فقر و نابرابری‌ها را در جامعه کاهش می‌دهد، سطح سلامت و بهزیستی افراد را ارتقا می‌بخشد و از همه مهم‌تر، به بهبود وضعیت رفاه عمومی منجر می‌شود. از سوی دیگر بررسی تغییرات و تحولات در پهنه ساختار سنی جمعیت می‌تواند برنامه‌ریزان کشور را در برخورد با آثار و پیامدهای سالمندی و اتخاذ تصمیم درست در زمان درست یاری رساند. در این میان، پرسش اساسی این است که سهم این پوشش و حمایت از سالخوردگان کشور دقیقاً در هر نهادی چه وضعیتی دارد؟ نتایج حاصل از این پژوهش می‌تواند در شناسایی زمینه‌های نابرابری جامعه از سالمندان فاقد پشتیبانی مالی و همچنین کاهش امنیت اقتصادی بین سالمندان راهگشا باشد. پژوهش حاضر درصدد ارائه وقوف و درکی نسبتاً جامع از وضعیت امروز پوشش مستمری و حمایتی برای سالمندان در ایران است. از این رو می‌توان اشاره کرد که هدف اصلی از انجام این پژوهش، ارائه تصویری از وضعیت سالمندان مستمری‌بگیر تحت پوشش صندوق‌های بیمه‌ای اصلی کشور و نهادهای حمایتی رسمی در ایران بود. یافته‌های این پژوهش با هدف آگاهی‌بخشی و ایجاد زمینه‌های شناختی برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی نهادها و سازمان‌های مرتبط در رویارویی با آثار سالمندی در ایران، تلاش دارد ضمن بیان مبانی نظری و تجربی موضوع مورد بحث، وضعیت پوشش مستمری بیمه‌ای و حمایتی سالمندان را مورد مذاکره و مطالعه قرار داد. نتایج حاصل از این پژوهشی می‌تواند مورد استفاده تمام مراکز پژوهشی در حوزه‌های رفاه و تأمین اجتماعی و

در سال ۱۳۹۴ نسبت مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش صندوق‌های بازنشستگی برابر با ۳۶،۲ درصد و نسبت مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش نهادهای حمایتی برابر با ۳۳،۷ درصد بوده است. سهم سازمان تأمین اجتماعی برابر با ۲۳،۹، صندوق بازنشستگی کشوری برابر با ۱۲،۳ درصد، سهم سازمان بهزیستی برابر با ۸،۹ و سهم کمیته امداد برابر با ۲۴،۸ درصد بوده است. مجموع نسبت سالمندان تحت پوشش صندوق‌های بازنشستگی و نهادهای حمایتی در این سال ۶۹،۹ درصد بوده است. در سال ۱۳۹۵ نسبت مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش صندوق‌های بازنشستگی برابر با ۳۳ درصد و نسبت مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش نهادهای حمایتی برابر با ۳۰،۲ درصد بوده است. سهم سازمان تأمین اجتماعی برابر با ۲۱،۸ درصد، صندوق بازنشستگی کشوری برابر با ۱۰،۹ درصد، سهم صندوق اجتماعی روستاییان و عشایر در اولین سال فعالیت خود، برابر ۰،۳ درصد، سهم سازمان بهزیستی برابر با ۸،۲ درصد و سهم کمیته امداد

عشایر بوده و از سال ۱۳۹۵ که ۲۳۵۴۹ سالمند تحت پوشش داشته، با بیش از ۳ برابر رشد به ۷۷۲۱۵ نفر در سال ۱۳۹۷ رسیده است. در سال ۱۳۹۷ بیشترین تعداد سالمند تحت پوشش در این سال مربوط به سازمان تأمین اجتماعی با ۱۹۶۰۰۹۸ نفر و کمترین تعداد سالمند تحت پوشش مربوط به صندوق بیمه اجتماعی کشاورزان، روستاییان و عشایر با ۷۷۲۱۵ نفر است.

در جدول شماره ۲ نسبت مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش نهادهای بیمه‌ای و حمایتی اصلی، به تفکیک هر سازمان و نهاد ذکر شده است. بر این اساس مجموع پوشش صندوق‌های بازنشستگی و نهادهای حمایتی از سال ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷ روند کاهشی داشته و از ۷۰ درصد در سال ۱۳۹۴ به ۶۴،۴ درصد در سال ۱۳۹۷ کاهش داشته است. به عبارت دیگر ۶۴،۴ درصد از سالمندان کشور در سال ۱۳۹۷ تحت پوشش سازمان‌های مذکور بوده‌اند. تغییرات صورت پذیرفته طی سال‌های اخیر را می‌توان در نمودار ۱ مشاهده کرد.

جدول ۱ | تعداد مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش سازمان‌ها و نهادهای بازنشستگی و حمایتی (۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷) [۱۶]

سال	تعداد مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی	تعداد مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش صندوق بازنشستگی کشوری	تعداد مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش صندوق بیمه اجتماعی کشاورزان، روستاییان و عشایر	تعداد مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش سازمان بهزیستی	تعداد مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش کمیته امداد
۱۳۹۴	۱۴۷۲۲۹۷	۷۵۶۰۳۶	-	۵۵۰۱۹۴	۱۵۲۶۵۱۶
۱۳۹۵	۱۶۱۷۴۶۰	۸۰۶۴۰۲	۲۳۵۴۹	۶۱۰۲۱۵	۱۶۳۰۷۵۱
۱۳۹۶	۱۷۶۶۴۴۹	۸۵۹۹۷۵	۴۵۲۷۵	۶۱۹۲۱۱	۱۷۵۹۹۱۷
۱۳۹۷	۱۹۶۰۰۹۸	۸۹۸۸۹۳	۷۷۲۱۵	۷۱۲۵۶۸	۱۴۵۶۹۰۱

جدول ۲ | نسبت مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش نهادهای بیمه‌ای و حمایتی اصلی [۱۶]

سال	سازمان تأمین اجتماعی		صندوق بازنشستگی کشوری		جمع
	سازمان تأمین اجتماعی	صندوق بازنشستگی کشوری	بیمه اجتماعی روستاییان، کشاورزان عشایر	صندوق‌های بیمه‌ای	
۱۳۹۴	۲۳،۹	۱۲،۳	-	۲۴،۸	۶۹،۹
۱۳۹۵	۲۱،۸	۱۰،۹	۰،۳	۲۲،۰	۶۳،۲
۱۳۹۶	۲۳،۱	۱۱،۲	۰،۶	۲۳،۰	۶۶
۱۳۹۷	۲۴،۷	۱۱،۳	۱،۰	۱۸،۴	۶۴،۴

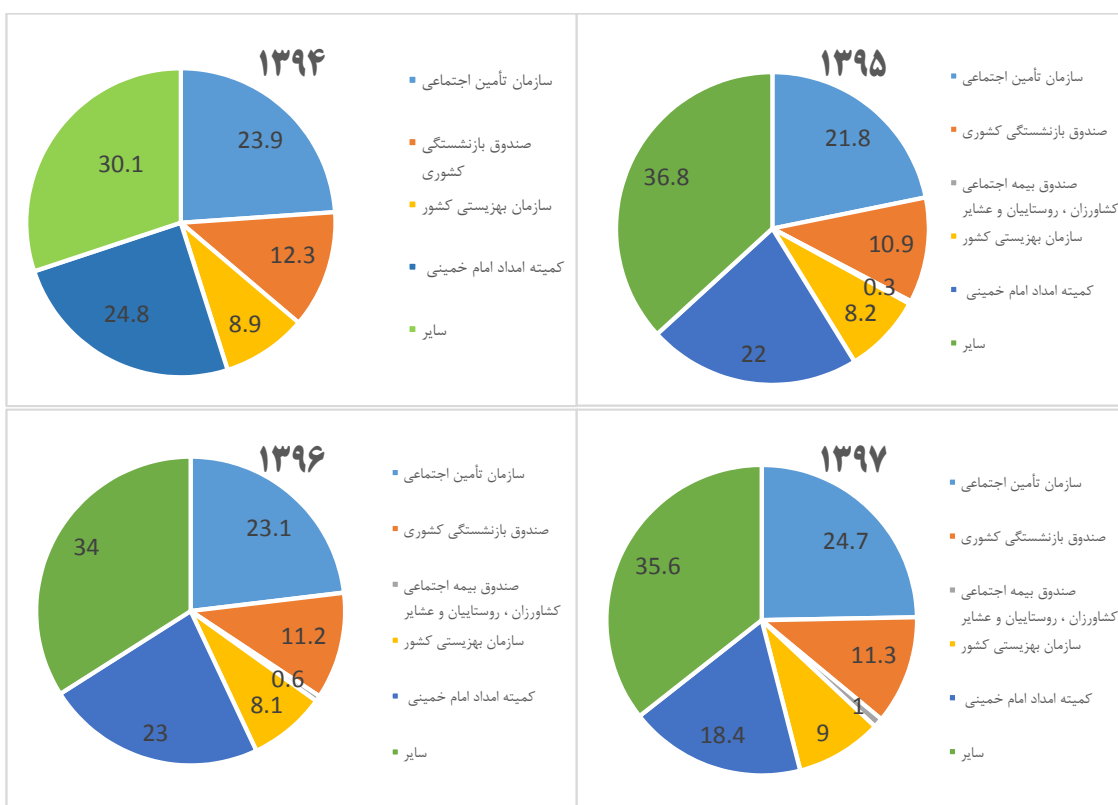
برابر با ۲۲ درصد بوده است.

مجموع نسبت سالمندان تحت پوشش صندوق‌های بازنشستگی و نهادهای حمایتی در این سال ۶۳،۲ درصد بوده است. در سال ۱۳۹۶ نسبت مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش صندوق‌های بازنشستگی برابر با ۳۴،۹ درصد و نسبت مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش نهادهای حمایتی برابر با ۳۱،۱ درصد بوده است. سهم سازمان تأمین اجتماعی برابر با ۲۳،۱، صندوق بازنشستگی کشوری برابر با ۱۱،۲ درصد، سهم صندوق اجتماعی کشاورزان، روستاییان و عشایر برابر با ۰،۶ درصد، سهم سازمان بهزیستی برابر با ۸،۱ و سهم کمیته امداد برابر با ۲۳ درصد بوده است. مجموع نسبت سالمندان تحت پوشش صندوق‌های بازنشستگی و نهادهای حمایتی در این سال ۶۶ درصد بوده است.

در سال ۱۳۹۷ نسبت مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش صندوق‌های بازنشستگی برابر با ۳۷ درصد و نسبت مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش نهادهای حمایتی برابر با ۲۷،۴ درصد بوده است. سهم سازمان تأمین اجتماعی برابر با ۲۴،۷، صندوق بازنشستگی کشوری برابر با ۱۱،۳ درصد، سهم صندوق اجتماعی روستاییان و عشایر

برابر یک درصد، سهم سازمان بهزیستی برابر با ۹ درصد و سهم کمیته امداد برابر با ۱۸،۴ درصد بوده است. مجموع نسبت سالمندان تحت پوشش صندوق‌های بازنشستگی و نهادهای حمایتی در این سال ۶۴،۴ درصد بوده است. از نظر توزیع استانی، بیشترین سالمند تحت این پوشش در استان‌های کهگیلویه و بویراحمد، سیستان و بلوچستان و لرستان و کمترین پوشش مربوط به استان‌های آذربایجان غربی، البرز و همدان اردبیل قم و تهران بوده است.

در مجموع ۶۴،۴ درصد از سالمندان کشور در سال ۱۳۹۷ مستمری‌بگیر سازمان / صندوق‌های بیمه‌ای و حمایتی بوده‌اند. بالاترین درصد مذکور بین استان‌های کشور در این سال، مربوط به کهگیلویه و بویراحمد (۹۸،۷ درصد)، سیستان و بلوچستان (۹۶،۹ درصد)، لرستان (۸۸،۶ درصد)، ایلام (۸۶ درصد) و خراسان جنوبی (۸۴ درصد) و پایین‌ترین درصد پوشش مربوط به آذربایجان غربی (۴۶ درصد)، البرز (۵۳،۹ درصد)، همدان و اردبیل (۵۴،۷ درصد)، قم (۵۵،۱ درصد) و تهران (۵۵،۷ درصد) بوده است. در همین سال ۲۴،۷ درصد از کل سالمندان کشور، تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی هستند. در سال مذکور ۳۵،۲ درصد از سالمندان مرد کشور و ۱۴،۸ درصد از

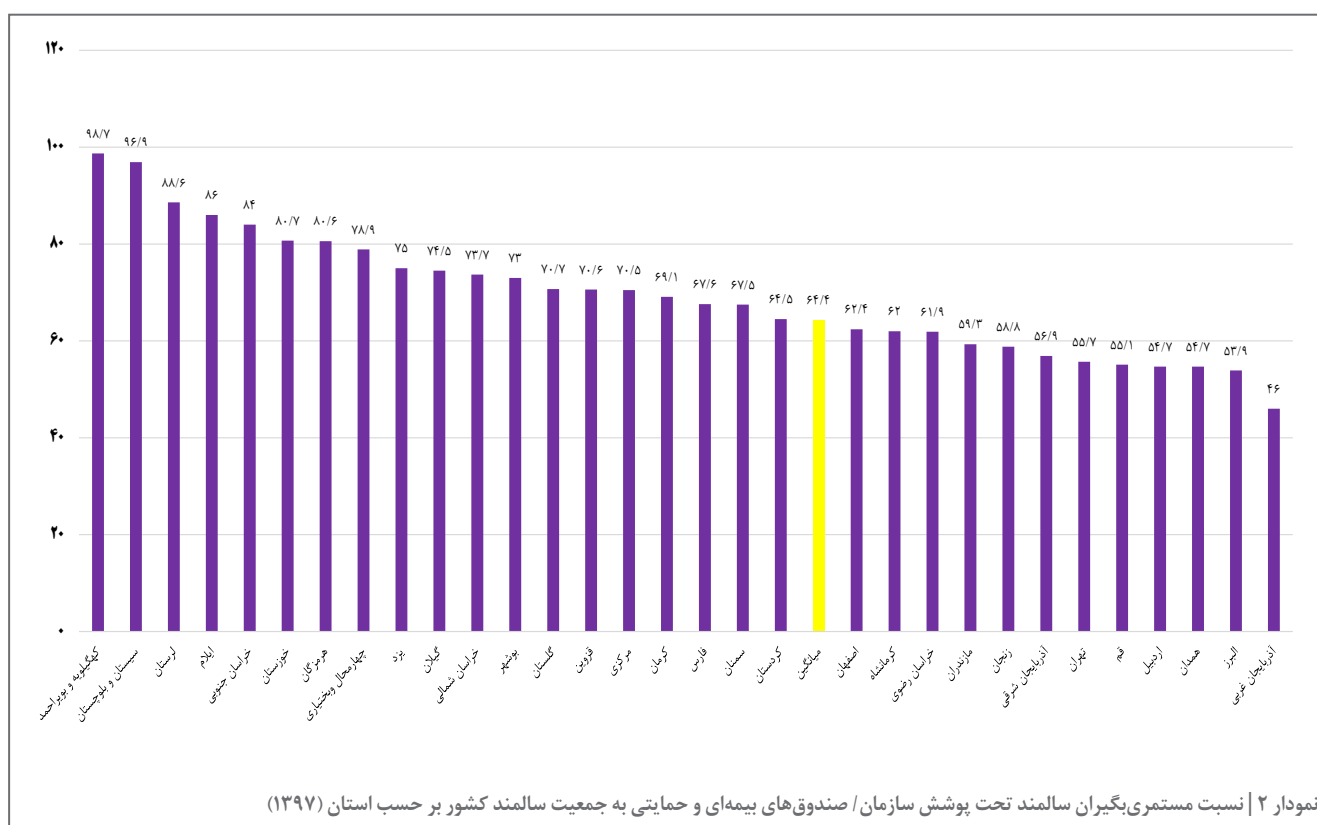
نمودار ۱ | نسبت مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش نهادهای بیمه‌ای و حمایتی اصلی (۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷)

استان (۶،۵ درصد)، استان قم و استان خراسان شمالی (۶،۸ درصد)، استان البرز (۷،۷ درصد)، استان چهارمحال و بختیاری (۷،۸ درصد) و استان اردبیل (۸،۰ درصد) بوده است. در این سال یک درصد از سالمندان کشور تحت پوشش صندوق بیمه اجتماعی کشاورزان، روستاییان و عشایر هستند.

۱،۱ درصد از سالمندان مرد کشور و ۰،۸ درصد از سالمندان زن کشور در سال ۱۳۹۷، مستمری‌بگیر این صندوق بوده‌اند. بالاترین درصد سالمندان مستمری‌بگیر صندوق بیمه اجتماعی کشاورزان، روستاییان و عشایر در کل سالمندان در استان‌های کشور در این سال، مربوط به استان مرکزی (۴ درصد)، استان خراسان جنوبی (۳،۶ درصد)، استان آذربایجان شرقی (۲،۹ درصد)، استان سمنان و استان یزد (۲،۳ درصد) و استان زنجان (۲،۲ درصد) و پایین‌ترین درصد پوشش مربوط به استان هرمزگان، استان سیستان و بلوچستان و استان تهران (یک درصد)، استان البرز و استان بوشهر (۰،۲ درصد)، استان کرمانشاه و استان گیلان (۰،۴ درصد)، استان کهگیلویه و بویراحمد (۰،۵ درصد) و استان قم (۰،۶ درصد) بوده است. شکل شماره ۱ نقشه پراکندگی نسبت پوشش صندوق‌های بازنشستگی و حمایتی از سالمندان را در استان‌های کشور در سال ۱۳۹۷ نشان می‌دهد.

سالمندان زن کشور، تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی بودند. بالاترین درصد سالمندان مستمری‌بگیر این صندوق بین کل سالمندان در استان‌های کشور در سال مزبور، مربوط به استان یزد (۳۵،۲ درصد)، استان خوزستان (۳۳،۶ درصد)، استان البرز و استان قزوین (۳۳،۴ درصد)، استان تهران (۳۳،۳ درصد) و استان اصفهان (۳۲،۱ درصد) و پایین‌ترین درصد پوشش مربوط به استان سیستان و بلوچستان (۱۰،۴ درصد)، استان خراسان شمالی (۱۲،۲ درصد)، استان آذربایجان غربی (۱۲،۸ درصد)، استان خراسان جنوبی (۱۳،۸ درصد) و استان کردستان (۱۵،۱ درصد) بوده است. همچنین در این سال ۱۱،۳ درصد از سالمندان کشور تحت پوشش صندوق بازنشستگی کشوری بوده‌اند. در همین سال ۱۲،۴ درصد از سالمندان مرد کشور و ۱۰،۳ درصد از سالمندان زن کشور، مستمری‌بگیر این صندوق بودند.

بالاترین درصد سالمندان مستمری‌بگیر صندوق بازنشستگی کشوری بین کل سالمندان در استان‌های کشور در سال ۱۳۹۷ مربوط به استان سمنان (۱۷،۳ درصد)، استان تهران (۱۵،۱ درصد)، استان یزد (۱۳،۷ درصد)، استان گیلان (۱۳،۰ درصد) و استان مازندران (۱۲،۳ درصد) و پایین‌ترین درصد پوشش مربوط به استان هرمزگان

نسبت مستمری‌بگیران سالمند تحت پوشش سازمان / صندوق‌های بیمه‌ای و حمایتی به جمعیت سالمند کشور بر حسب استان (۱۳۹۷)

بحث

و ولد در کشور، جمعیت واقع در سنین ۱۵ تا ۶۴ ساله افزایش یافت. با افزایش امید زندگی و کاهش مولید طی سال‌های بعد، سهم این گروه سنی روند کاهشی به خود گرفت. در مقابل، تعداد سالمندان در کشور افزایش یافت. آمارها نشان می‌دهد سهم جمعیت سالمند در کشور از ۱،۱۸۳،۹۸۰ در سال ۱۳۳۵ به بیش از ۷،۹۳۳،۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۷ رسیده است. سرعت رشد جمعیت سالمند نیز در قیاس با رشد جمعیت کل کشور، بیشتر است. افزایش سالمندان در جامعه، برنامه‌ریزی برای تأمین نیازهای این گروه سنی را طلب می‌کند. یکی از مهمترین نیازها، برخورداری از پوشش‌های مستمری بیمه‌ای یا حمایتی است. به عبارت دقیق‌تر افزایش قابل توجه جمعیت سالمند، انتظار ارتقای سطح پوشش بیمه‌ای و حمایت‌های اجتماعی را از نهادها و سازمان‌های ارائه دهنده آن افزایش می‌دهد. اتخاذ سیاست‌های جمعیتی با هدف تغییر در گروه‌های سنی می‌تواند راهکار مناسبی در این خصوص باشد. رعایت برنامه‌های جوان‌سازی جمعیت کشور که در اسناد بالادستی (همچون سیاست‌های ابلاغی جمعیت و طرح جوانی جمعیت و تعالی خانواده

براساس یافته‌های حاصل از این پژوهش، روند پوشش مستمری بیمه‌ای و حمایتی سالمندان از ۷۰ درصد در سال ۱۳۹۴ به ۶۴٫۴ درصد در سال ۱۳۹۷ کاهش داشته است. این وضعیت پایین تر از میانگین این پوشش در مقیاس جهانی (۶۷٫۹ درصد) است. ضمن آنکه نباید از نظر دور داشت بیش از نیمی از این پوشش، مربوط به طرح‌های غیرمشارکتی است که در تأمین درآمدی سالمندان جامعه، کفایت درآمدی پایین‌تری نسبت به طرح‌های مشارکتی دارند. در ایجاد وضعیت حاصل شده باید ۳ دلیل عمده را مدنظر قرار داد که توجه به آن و چاره‌جویی می‌تواند در ارتقای سطح پوشش مستمری بیمه‌ای و حمایتی سالمندان سودمند باشد: موضوع نخست، تغییر در ساختار سنی جمعیت و افزایش سهم سالمندان در کل جمعیت کشور طی سال‌های اخیر است. پیش‌تر اشاره شد جمعیت ایران به سرعت به سمت سالخوردگی پیش می‌رود. در خلال سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۶۵ با پایین آمدن مرگ‌ومیرها و افزایش زاد

کشورهای پیشرفته، کاملاً برعکس است. دولت‌های پیشرفته به جای صرف منابع در سیستم‌های حمایتی، با تقویت نظام‌های مشارکتی خود به گونه‌ای برنامه‌ریزی کرده‌اند که هم سهم کمتری پرداخت کنند (حدود ۳ درصد) و بدین ترتیب، هم امنیت و هم کفایت درآمدی مطلوبی را برای سالمندان فراهم کرده باشند. از مزایای این گونه سیاست‌گذاری بیمه‌ای، حفظ شأن و کرامت سالمندان است، به نحوی که به جای چشم دوختن به کمک‌های ناچیز دولتی، بر حق خود در ارائه خدمات مطلوب از سوی صندوق‌های بازنشستگی تکیه می‌کنند. به طور خلاصه دولت‌ها برای ارتقای وضع پوشش‌های مستمری به افزایش ضریب پوشش صندوق‌های بازنشستگی از شاغلان کمک می‌کنند. وقتی از ضریب پوشش صندوق بازنشستگی سخن گفته می‌شود، سهم افراد تحت پوشش آن صندوق از کل جمعیت کشور مدنظر است و بالا بودن ضریب پوشش یک صندوق بازنشستگی نشانه افزایش چتر حمایتی آن صندوق از شاغلان یا بازنشستگان است.

در ایران، اما ضریب پوشش بیمه شاغلان در قیاس با کشورهای توسعه یافته، وضعیت مطلوبی ندارد و در این بین، کاستی‌هایی مشهود است. فقدان قوانین کاربردی، شرایط نامطلوب اقتصادی و افزایش فضای اشتغال غیررسمی سبب شده بسیاری از شاغلان از مزایا و حمایت‌های پوشش بیمه بی‌بهره باشند. براساس اطلاعات موجود، حدود ۷ میلیون نفر از کارکنان کشور فاقد پوشش بیمه‌ای هستند. چنانچه تریبی اتخاذ شود تا این جمعیت شاغل، تحت پوشش نظام بیمه‌ای مشارکتی قرار گیرند، ضمن بهره‌مندی از خدمات نظام تأمین اجتماعی کشور در دوره اشتغال (با برخورداری از مزایای حمایتی چون بیکاری، از کارافتادگی، درمان، بارداری و...) از موهبت پوشش‌های مستمری‌بگیری در دوران سالمندی نیز بهره‌مند می‌شوند.

نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف بررسی وضعیت پوشش سالمندان تحت حمایت صندوق‌های بازنشستگی شامل سازمان تأمین اجتماعی، سازمان بازنشستگی کشوری و صندوق بیمه اجتماعی کشاورزان، روستاییان و عشایر کشور و نهادهای حمایتی شامل کمیته امداد امام خمینی و سازمان بهزیستی کشور انجام شد. آنچه در این بررسی مدنظر قرار داشت، پاسخ به این پرسش اساسی بود که با افزایش شمار سالمندان کشور، چتر حمایتی صندوق‌های بازنشستگی و نهادهای رسمی حمایتی از سالمندان افزایش داشته یا خیر و آیا این پوشش در استان‌های کشور به صورت یک‌شکل و یکنواخت است یا در این بین تفاوت‌هایی وجود دارد؟

و... وجود دارد می‌تواند گام مؤثری در این موضوع قلمداد شود. دومین دلیل مهم که ذکر آن در اینجا حائز اهمیت است، به عملکرد و سازوکارهای نهادها و سازمان‌های متولی پوشش‌های بیمه‌ای و حمایتی برای سالمندان معطوف است. آنچه در خلال تدوین پژوهش حاضر و مطالعه عملکردی ۵ سازمان اصلی متولی این پوشش متجلی شد، این بود که برنامه‌ریزی این سازمان‌ها در خصوص پوشش بیمه‌ای و حمایتی سالمندان دارای ساختاری جزیره‌ای و ناهماهنگ با یکدیگر است. گستردگی زیاد، نبود هماهنگی کافی بین سازمانی و نبود یکپارچگی سیاست‌گذاری در این سازمان‌ها به صرف هزینه‌های بالا، تخصیص نیافتن منابع کافی و حتی در برخی موارد، همپوشانی‌های حمایتی منجر شده است. تدوین و تصویب قانون نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی هم نتوانست بر این نابه‌سامانی غلبه کند. در این میان آنچه فقدان احساس می‌شود، عزم جاهد برای اجرای قوانین موجود و سیاست‌گذاری برای عمل به وظایف در هماهنگی با تمامی نهادها و سازمان‌های ذیربط است.

دلیل سوم که اهمیت بیشتری نیز دارد و در پوشش ندادن بخشی از سالمندان کشور دخیل است، پایین بودن میزان پوشش شاغلان واقع در سن کار است. به سخن دیگر افراد شاغل فاقد پوشش بیمه، به محض ورود به سال‌های سالمندی همچنان فاقد پوشش بازنشستگی خواهند بود. آمارهای جهانی نشان می‌دهد کشورهایی که موفق شده‌اند میزان پوشش مستمری بیمه‌ای و حمایتی خود را افزایش دهند، کشورهایی هستند که از وضعیت مطلوبی در پوشش بیمه‌ای مشارکتی افراد واقع در سن اشتغال برخوردارند. به عبارت دقیق‌تر کشورهایی بالاترین میزان این پوشش را داشته‌اند که بیشترین درصد پوشش بیمه‌ای نیروی کار را دارا بودند. در مناطق آمریکای شمالی، اروپای شمالی، غربی و جنوبی و اروپای مرکزی، به ترتیب ۹۷، ۸۶، ۷۵، ۶ درصد نیروی کار تحت پوشش نوعی نظام مشارکتی بیمه‌ای بوده‌اند. این موضوع ناظر بر این است که کشورهای جهان با اتخاذ سیاست‌های مبتنی بر تقویت نظام بیمه‌ای مشارکتی (و نه حمایتی) میزان پوشش مستمری بیمه‌ای را نیز ارتقا بخشیده‌اند. براساس گزارش‌های سازمان بین‌المللی کار، میزان پوشش نیروی کار در جنوب شرقی آسیا ۲۰، ۴، جنوب آسیا ۱۳، ۷، کشورهای عربی ۳۱، ۴، شرق آسیا ۳۴، ۱، شمال آفریقا ۳۸، ۲، آمریکای لاتین و کارائیب ۴۰، ۴، آسیای مرکزی و غربی ۵۷، ۱ و اقیانوسیه ۶۹، ۹ درصد بوده است [۸].

یافته‌های این بررسی نشان داد پوشش بیمه‌ای مشارکتی در کشور پایین‌تر از پوشش غیرمشارکتی است، در حالی که این وضعیت در

تشکر و قدردانی

این مقاله مستخرج از طرح پژوهشی موظفی مؤلف با عنوان وضعیت پوشش مستمری بیمه‌ای و حمایتی سالمندان در ایران به شماره ۱۱/۹۱۵۲۰ مورخ ۱۳۹۹/۰۵/۱۳ است که در مؤسسه تحقیقات جمعیت کشور و با حمایت مالی آن انجام شده است. نویسنده مقاله بر خود لازم می‌داند از تمام افرادی که در تهیه و تدوین این پژوهش همکاری داشته‌اند، قدردانی کند.

References

1. Mohajerani AA. Demography of Iran. The Organization for Researching and Composing University Textbooks in the Humanities. Institute for Research and Development in the Humanities, 2019.[Persian]
2. Yavari K, Basakha M, Sadeghi H, Naseri A. Economic Aspects of Ageing. Salmand. 2015;10(1):92-105.[Persian]
3. Sheikh MT, Javaheri M. Elderly and social services in Iran. Journal of Population. 2017;23(95-96):52-63.[Persian]
4. Zanjani H. Population and Demography. Tehran: Tehran University Publication Center; 1989, Pp:94.[Persian]
5. Zanjani H. Demography of Iran. Tehran: Statistics Research Institute, 2016.[Persian]
6. Barry N. Welfare. Open University Press; 1999, Pp:9.
7. ISSA-International Social Security Association. Ten global challenges for social security. Geneva, 2016.
8. ILO. World social protection report 2017-19: Universal social protection to achieve the Sustainable Development Goals, 2019.
9. UNFPA. Perspectives on Population Ageing Report. UNFPA Asia and the Pacific Regional Office. Bangkok, Thailand, 2017.
10. Ortiz I, Duran F, Urban S, Wodsak V, Yu Z. Reversing Pension Privatization: Rebuilding Public Pension Systems in Eastern European and Latin American Countries (2000-18). Available at SSRN 3275228. 2018 Sep 24.
11. Karami Matin B. Ageing in Iran in 1410, a warning to health care system. Journal of Teb Va Tazkiye. 201322(2):9-18.[Persian]
12. Safdari R, Sadeghi F, Mohammadiazar M. Aged care and services programs in Iran: Looking at the performance of relevant organizations. Payavard Salamat. 2016;10(2):155-166. [Persian]
13. ILO. National tripartite social dialogue: an ILO guide for improved governance, International Labour Organization, Geneva, 2013.
14. Moridi S. Social Insurance Dictionary Social Security Research Institute, 1999, Pp:15.[Persian]
15. Bazrafshan F. A Glossary of Welfare and Social Policy. Tehran: Mazear Poplication; 2019.[Persian]
16. Ministry of Cooperatives, Labor and Social Welfare. Statistical study of socio-economic characteristics of the elderly in Iran. Statistics and Strategic Information Center, 2019.[Persian]

نتایج پژوهش حاکی از آن بود که چتر حمایتی صندوق‌ها و سازمان‌های بازنشستگی و حمایتی از سالمندان ایرانی، گسترده نیست و متناسب با رشد جمعیت سالخورده، نه تنها افزایش قابل توجهی نداشت، بلکه روندی کاهشی داشته است. به عبارت دقیق‌تر با وجود شرایط اقتصادی نامطلوب در کشور، نه تنها وضع پوشش مستمری بیمه‌ای و حمایتی افزایش نیافته، بلکه در دوره مورد مطالعه روندی کاهشی را تجربه کرده است که می‌تواند چالش‌های اجتماعی و اقتصادی جدیدی در ایران را رقم زند.

پیشنهادها و راهکارهای سیاستی

به غیر از ۳ موضوعی که در بخش‌های پیشین مقاله از نظر گذشت (راهکارهای مبتنی بر جوان‌سازی جمعیت، هم‌افزایی هماهنگی بین سازمان‌های بیمه‌ای و حمایتی و برنامه‌ریزی درخصوص افزایش مشارکت جمعیت شاغل، به خصوص جمعیت شاغل در اقتصاد غیررسمی)، ۳ راهکار اجرایی دیگر نیز در ارتقای سطح پوشش‌های مستمری بیمه‌ای و حمایتی سالمندان، پیشنهاد می‌شود:

۱- پیشنهاد می‌شود همراه با اقدام‌های حمایتی که دولت برای رفع نیازهای سالمندان در نظر گرفته است، به گونه‌ای اقدام شود که با هدف افزایش میزان پوشش مشارکتی، تمام یا بخشی از سهم مشارکت افراد مددجو به یکی از صندوق‌های بازنشستگی پرداخت شود. این اقدام هم در مدیریت منابع نهادهای حمایتی تأثیرگذار است و هم افراد تحت پوشش، از کلیه خدمات آن صندوق (از جمله مقرری بازنشستگی، درمان و توانبخشی و...) برخوردار می‌شوند.

۲- صندوق بیمه اجتماعی کشاورزان، روستاییان و عشایر به منظور ارائه خدمات حمایتی به شکل مشارکتی برای این قشر از جامعه در سال ۱۳۹۵ تأسیس شد. با این وصف از مجموع ۶ میلیون خانوار جمعیت روستایی و غیرساکن، تا سال ۱۳۹۷، حدود ۷۵ درصد جامعه مذکور از خدمات این صندوق بی‌بهره‌اند. برنامه‌ریزی درخصوص افزایش ضریب پوشش این صندوق، گام مهمی در راستای پوشش بیمه‌ای مشارکتی در کشور ایجاد می‌کند.

۳- ضرورت برنامه‌ریزی و اقدام درخصوص پوشش بیمه‌ای زنان از اولویت‌های اصلی سیاست‌گذاری رفاه اجتماعی شناخته می‌شود. از این سبب، با هدف حمایت‌های اجتماعی از این بخش مهم جامعه، پیشنهاد می‌شود طرح‌های مشارکتی برای بانوان غیرشاغل با جدیت بیشتری از سوی صندوق‌های بازنشستگی دنبال شده و سطح کمی و کیفی خدمات کنونی ارتقا یابد.